

Bron: Gemert, F. van & J.D. de Jong
(2005) Groepsdynamiek binnen een jeugdbende; Een casus van verzet tegen de politie.
Tijdschrift voor Veiligheid en Veiligheidszorg, 4 (2) pp. 46-56.

Groepsdynamiek binnen een jeugdbende; Een casus van verzet tegen de politie

Frank van Gemert en Jan Dirk de Jong

Inleiding

Jeugdcriminaliteit is vaak groepsriminaliteit. Belangrijke criminologische theorieën (over jeugddelinquentie) uit de tweede helft van de vorige eeuw baseren zich op onderzoek naar jeugdbendes ofwel 'gangs'. Zowel Cohen (1955), Cloward & Ohlin (1960), Miller (1958) als Sutherland & Cressey (1955) hebben zich gericht op dit soort groepen. Binnen deze studies is de focus komen te liggen op de betekenis van sociale relaties voor het delinquent gedrag van jongeren en dat is lange tijd één van de belangrijkste discussiepunten in het criminologische onderzoek geweest. Daarin gaat het om de verhouding tussen het individu en de anderen, ofwel de groep. De voorlopige uitkomst was dat in de criminologie de aandacht vrijwel volledig uitgaat naar het individu, terwijl de groep en de processen die zich daarbinnen afspelen goeddeels buiten beeld blijven.

Deze nadruk op het individu kan te maken hebben met het feit dat de rechtsgang ook steeds het individu centraal stelt. Als gevolg heeft de politie als opsporende instantie eveneens weinig belangstelling voor dit aspect, waardoor criminologische onderzoekers die zich van politiegegevens bedienen met lege handen komen te staan wanneer het gaat om de groep. Dit eenzijdige perspectief betreft veel criminologisch onderzoek op dit gebied, maar gaat niet op voor andere disciplines. Zo heeft onderzoek naar groepsgedrag in de sociale psychologie een prominente plaats.

In Nederland is de laatste jaren aandacht besteed aan groepsriminaliteit. Schuyt (1993) komt tot een theoretische beschouwing naar aanleiding van een bespreking van een Amerikaanse studie van Jankowski (1991). Hakkert et al. (1999) schreven op basis van literatuur een overzichtstudie inzake groepsriminaliteit. Beke et al. (2000) hebben een instrument ontworpen om jeugdgroepen in een gebied in kaart te brengen. Baerveldt et al. (2000) en later Driessen et al. (2002) hanteren een netwerkbenadering. In al deze studies komt men niet verder dan de reeds bekende notie dat beïnvloeding (versterking) van individueel of collectief delinquent gedrag samenhangt met de betrokkenheid bij een delinquente groep. Deze onderzoekers verwijzen weliswaar impliciet of expliciet naar de dynamische processen binnen groepen wanneer men het verband probeert te verklaren, maar vervolgens wordt niet toegelicht wat groepsdynamische processen precies zijn, hoe ze werken en wat de gevolgen

ervan zijn.¹ Door het ontbreken van een definitie en onduidelijkheid over theoretische uitgangspunten gebruikt men groepsdynamisch processen als een soort ‘black box’ in de verklaring van de relatie tussen jeugdcriminaliteit en betrokkenheid bij delinquente groepen. Enkele andere onderzoeken bieden op dit punt meer houvast. Weerman (2001) wees in zijn studie naar samenplegen op bruikbare theoretische invalshoeken, vanuit welke hij tracht de motivatie tot samenwerking onder delinquenten te verklaren als een vorm van sociale ruil. Adang (2002) gebruikt een aantal inzichten uit de sociale psychologie ten aanzien van processen in massa’s om het groepsgedrag van hooligans te kunnen verklaren. In enkele etnografische onderzoeken tenslotte, beschrijven Van Gemert (1999; 2002) en Van Gemert & Fleisher (2002) op tentatieve wijze groepsdynamische processen die plaatsvinden binnen jeugdgroepen in Amsterdam. De eerste stappen op dit onderzoeksgebied zijn gezet, maar veel is nog onbekend over de dynamische processen in delinquente groepen.

In dit artikel gaan wij in op verzet tegen de politie als specifiek groepsgedrag dat kan worden verklaard vanuit groepsdynamische processen. Wij borduren daarbij voort op genoemde inzichten. Wij maken gebruik van laatst genoemd onderzoek (Van Gemert & Fleisher 2002)², dat werd uitgevoerd in 2001/2002, en van promotieonderzoek waarvan het veldwerk in voorjaar 2005 werd afgesloten (De Jong, in voorbereiding). In geen van beide onderzoeken is verzet tegen de politie een centraal thema, wat niet wegneemt dat dit verzet wel onder de aandacht is gekomen van de onderzoekers en goed dienst kan doen als casus om de groepsdynamische processen te bespreken.

Deels gezamenlijk hebben wij data verzameld over een Marokkaanse jeugdbende in Amsterdam-West, die wij hier de ‘Molenpleingroep’ noemen.³ Over een tweede groep, eveneens uit West, is in het promotieonderzoek materiaal verzameld. Naast bestanden van de politie (HKS, Xpol) en justitiële documentatie (hier niet ter zake), stammen onze gegevens uit participerende observatie en uit interviews met jongerenwerkers, politiemensen, personen uit lokaal bestuur, middenstanders en met jongeren uit de buurt. Met betrekking tot de Molenpleingroep hebben in de loop van beide onderzoeken met de eerste vier respondentcategorieën resp. zes, acht, drie en een formele interviews plaatsgevonden. De jongens van deze groep bleken zelf niet bereid om mee te werken aan gestructureerde interviews, met hen zijn informele gesprekken gevoerd in het buurthuis, op straat en in horecagelegenheden.

¹ In sommige gevallen wordt de verwarring verder vergroot doordat men spreekt over processen wanneer het statische kenmerken van een groep betreft (Beke et al. 2000: 93 e.v.).

² Dit onderzoek is uitgevoerd door Regioplan in samenwerking met Case Western Reserve University, waar Mark Fleisher werkzaam is. Het onderzoek werd gesubsidieerd door het Ministerie van Justitie (WODC) en het programma Politie en Wetenschap.

³ Volgens de Eurogang definitie die wij hanteren is deze groep een jeugdbende, namelijk: een duurzame groep jongeren, die op straat rondhangt en voor wie betrokkenheid bij illegale activiteiten onderdeel is van de groepsidentiteit (zie Van Gemert & Fleisher 2000:4).

Een deel van de veldwerkperiode hebben we data verzameld samen met Mark Fleisher. Hoewel we aanvankelijk vreemden waren in de wijken in Amsterdam-West en ons rondneuzen er natuurlijk opviel (wat nog versterkt werd door het feit dat we deels gedrieën op pad gingen), heeft deze samenwerking ook voordelen gehad. Drie zien meer dan één. Belangrijker nog lijkt het voordeel dat onmiddellijke reflectie volgt op het waarnemen en het hardop becommentariëren. Individuele aannames en theoretische uitgangspunten die interpretatie kunnen kleuren, worden geëxpliciteerd en staan ter discussie. Dit dwong ons soms om schijnbaar vanzelfsprekende gebeurtenissen bij nader inzien toch anders te bekijken (Van Gemert 2004). Van alle interviews en vrijwel alle observaties zijn verslagen gemaakt; een deel van de gebeurtenissen tijdens het veldwerk zijn daarom dubbel of zelfs driedubbel op papier vastgelegd.

In de loop van het onderzoek zijn herhaaldelijk opvallende gebeurtenissen opgetekend, waarbij de leden van deze groep zich op een *effectieve* manier verzetten tegen de politie. Dit gedrag is naar onze mening zowel opvallend als zorgwekkend. De vraag die wij hier willen beantwoorden luidt: Hoe is specifiek verzetsgedrag tegen de politie van een (voornamelijk) Marokkaanse jeugdgroep te verklaren aan de hand van groepsdynamische processen? Wij maken gebruik van inzichten uit de sociale psychologie, die ons verder op weg kunnen helpen in het begrijpen van delinquent gedrag in groepsverband, zonder te blijven steken in de genoemde 'black box'.

We hanteren in dit artikel een ongebruikelijke opbouw. We beginnen met een beschrijving van het gedrag van de Molenpleingroep. Een vergelijking met een tweede groep laat zien dat dit gedrag kenmerkend is voor de groep van het Molenplein en dat deze groep zich bevindt in een specifieke sociale context, die verschilt van die waarbinnen de tweede groep zich beweegt. Pas daarna presenteren we theoretische begrippen verwijzen we naar de literatuur, in het bijzonder die van de sociale psychologie. Aan het eind van het artikel trachten we deze onderdelen bijeen te brengen in een poging aan te geven hoe deze groep zich dat gedrag eigen heeft gemaakt.

Als we hier over een 'groep' spreken bedoelen we daarmee: een verzameling personen met een min of meer vaste samenstelling die elkaar kennen en veel met elkaar omgaan. In de praktijk betekent dit dat de jongeren die tot een bepaalde groep behoren elkaar vaak treffen op een bepaalde plaats, de hangplek van de groep. Niet zelden ontleent een dergelijke groep haar naam aan deze plaats, zoals ook het geval is met de Molenpleingroep. In dit artikel zijn namen van straten en locaties gewijzigd om herkenning tegen te gaan.

Verzet tegen de politie

Een motoragent rijdt 's avonds om half negen over straat en ziet een scooter met twee jongens. Hij merkt op dat de scooter geen kentekenplaatje heeft en nadert daarom de jongens.

Dan springt de passagier van het voertuig en de bestuurder gaat er over de stoep vandoor. De agent volgt de scooter, gaat naast hem rijden en maant de bestuurder te stoppen. De jongen weigert en rijdt zo snel hij kan naar een plein, waar een stuk of twintig jongens hangen. De agent rijdt de scooter klem. Hij wil de jongen aanhouden vanwege zijn rijgedrag en omdat de scooter mogelijk gestolen is. Bovendien heeft hij de jongen herkend als lid van een groep waarvan veel jongens zich regelmatig schuldig maken aan (ernstige) criminele activiteiten. Op dat moment komen de andere jongens aangerend en gaan om de agent staan. Die heeft de jongen vast, maar deze probeert zich los te trekken. De jongens komen steeds dichterbij en inmiddels is de groep gegroeid tot wel dertig personen. Zij lijken zich te gaan mengen in de worsteling en op dat moment moet de agent de jongen vasthouden en zowel de scooter als zijn eigen motor in de gaten houden. Hij vraagt via de portofoon om assistentie. Hij gebiedt de jongens rustig te blijven en afstand te houden. Vervolgens zet hij zijn woorden kracht bij door te dreigen met een busje pepperspray. Kort daarop arriveren collega's van de agent en de jongens maken zich uit de voeten. De scooter blijkt dan echter te zijn verdwenen en men heeft daarvan niet meer dan een vaag signalement. De aangehouden bestuurder wordt naar het bureau gebracht, waar hij weigert een verklaring af te leggen. Van de scooter kan niet worden achterhaald wie de eigenaar is en evenmin of het voertuig is gestolen.

Twee agenten lopen 's avonds tegen tien over straat en komen bij een plaats waar veel kabaal wordt gemaakt. Ze naderen een stuk of acht jongens die aan het stoeien zijn. De agenten weten dat op deze plaats vaak een groep jongens te vinden is die regelmatig overlast veroorzaakt. Door intimiderend en beledigend gedrag komen ze steeds in conflict met winkeliers en buurtbewoners. Omdat het kabaal het karakter heeft van een verstoring van de openbare orde stappen de agenten naar de jongens toe om ze tot rust te manen. Als ze tot op ongeveer tien meter zijn genaderd staken de jongens hun wilde gedrag en lopen weg van de plaats. De agenten proberen hen aan te spreken, maar ze worden genegeerd. Als de jongens om een hoek zijn verdwenen worden er beledigende dingen geroepen: "Vuile vieze kankerkippen. Hoer, ik wil je neuken, jij met je dikke reet". Wie van de jongens deze woorden riep kan niet worden vastgesteld, maar het is duidelijk dat ze beledigend en provocerend bedoeld zijn. De agenten vragen de jongens of ze deze woorden durven te herhalen zodat kan worden vastgesteld wie ze gebruikte. De jongens doen dat niet en lopen weer weg. Als ze weer een hoek om zijn klinken opnieuw scheldwoorden: "Vuile kankerkippen, kankerlijers". De agenten besluiten op te treden, al weten ze nog steeds niet wie geroepen heeft. Ze sommeren de jongens om weg te gaan. De jongen die het dichtst bij staat doet dat echter niet en ook als drie keer herhaald wordt dat hij zich moet verwijderen, blijft hij nog steeds staan. Hij vraagt om tekst en uitleg. Een van de agenten zegt: "Jullie verstoren de openbare orde en daarom wil ik dat jullie nu hier weggaan. Jullie begaan allemaal een strafbaar feit". Nog steeds blijft de jongen staan en dat doet de agenten besluiten hem aan te houden. Ze willen hem meenemen naar het bureau en maken aanstalten om hem

handboeien aan te doen. Ze grijpen samen de jongen bij zijn polsen, maar deze verzet zich en tracht zich los te rukken. Op dat moment bemoeien vier andere jongens zich ermee en ook zij grijpen de jongen vast zodat er aan weerskanten aan hem wordt getrokken. De agenten moeten het afleggen tegen de jongens en laten de aangehouden jongen los. De jongens maken zich uit de voeten en de agenten zetten de achtervolging in, maar zij kunnen de jongens niet meer te pakken krijgen. Als de jongens op veilige afstand zijn draaien zij zich om en maken obscene en beledigende gebaren en nogmaals wordt geschreeuwd: “vuile kankerkippen”. De ontsnapte jongen voegt daar aan toe: “Stomme lul, je krijgt me toch niet te pakken. Haal me morgen maar om zes uur op!” De agenten roepen de hulp in van collega’s in een poging om de jongens alsnog in te sluiten en op te pakken. Dat lukt uiteindelijk omdat er, bij toeval, een bus van de Mobiele Eenheid in de wijk is. Iemand heeft gezien dat drie jongens zich verstoppt hebben in een eco-toilet. Daar worden zij ingerekend.

Deze twee concrete voorbeelden van verzet tegen de politie van de Molenpleingroep vonden plaats in Amsterdam-West in mei 2001 en mei 2002. Leden van de Molenpleingroep werden bij het tweede voorval herkend en het eerste voorval speelde zich af op de hangplek van de groep. Tijdens de ontwikkeling en de bestaansduur van deze groep is sprake geweest van meer van dit soort voorvallen. De keuze voor deze twee voorbeelden berust op het feit dat van alle incidenten hierover de meeste informatie verzameld kon worden bij politie, justitie en de jongeren zelf. Deze voorvallen werden vastgelegd in processen verbaal en zijn ook opgetekend in een groepsinterview met vier buurtregisseurs, die alle vier werkzaam zijn in Amsterdam-West en hetzelfde bureau als uitvalsbasis hebben. Hoewel de Molenpleingroep zich in hoofdzaak beweegt in de buurten van twee van deze politiemensen, zijn ook de andere twee bekend met deze groep. Alle vier nemen zij regelmatig deel aan ‘jeugdsurveillance’ in West en komen dan ook buiten de straten die zij het best kennen en waar zij als buurtregisseur actief zijn. Verder zijn informele gesprekken gevoerd met jongens die direct of zijdelings betrokken waren bij deze gebeurtenissen. In die gesprekken vergeleken de jongens deze voorbeelden met soortgelijke voorvallen. Enkele van dergelijke voorvallen konden de onderzoekers zelf observeren.

Specifiek groepsgedrag

De Molenpleingroep heeft een slechte naam en dankt die aan het feit dat de leden verantwoordelijk zijn voor veel overlast en criminaliteit (Van Gemert & Fleisher 2002: 43-52). De groep brengt veel tijd door hangend op straat, waardoor (deels) zichtbaar is wat ze doen. Het gedrag van één van de jongens heeft veel stof doen opwaaien omdat Het Parool er in een reeks artikelen en commentaren bij heeft stilgestaan (‘Dossier Draaideur’ <http://www.parool.nl/artikelen/DOS/1046326387768.html>). De afgelopen jaren hebben zich veel botsingen voorgedaan met buurtbewoners, winkeliers en ook met de politie. Wat daarbij opvalt is het *confronterende* gedrag van de jongens. Ze deinzen niet terug wanneer ze op de

vingers worden getikt. Eerder is het tegenovergestelde het geval: ze intimideren en bedreigen personen van wie ze oppositie verwachten.⁴ Het herhaaldelijke verzet tegen de politie lijkt aan te sluiten bij andere confronterende gedragingen van de groep.

Dat jongeren op straat brutaal zijn en conflicten hebben met buurtbewoners of winkeliers is niet uitzonderlijk. Ook botsen met de politie komt vaker voor. Hier gaat het echter een stap verder. Door de manier waarop zij zich verzetten, zorgen de jongens ervoor dat de politie haar taak niet op een normale manier kan uitoefenen. Ze raken niet slaags met de agenten, maar ze belemmeren zowel verbaal als fysiek de uitoefening van het politiewerk. Daardoor dwingt de groep de politie tot een aanpassing van haar werkwijze. In Amsterdam-West wordt dit gezien als een pragmatische reactie. Wanneer een jongen die behoort tot de groep moet worden aangehouden, gaat men 's ochtends om 6 uur naar diens huisadres en neemt hem dan mee. De reden hiervoor is dat men problemen verwacht bij aanhouding op straat. Dat ook de jongens op de hoogte zijn van deze praktijk en van de overwegingen erachter blijkt uit de reeds geciteerde zinsnede: "Je krijgt me toch niet te pakken. Haal me morgen maar om zes uur op!" Het feit dat de politie daadwerkelijk hiertoe is overgegaan wijst erop dat het niet om een incident gaat.

De vier buurtregisseurs is gevraagd in hoeverre zij, naast de Molenpleingroep, nog andere jeugdgroepen kennen die soortgelijk gedrag vertonen. Andere groepen in West verwerpen zich soms wel verbaal tegen de politie, in de zin dat zij joelen en schelden wanneer optreden hen niet zint, maar het daadwerkelijk dwarsbomen van een aanhouding of arrestatie werd niet waargenomen. Interessant was de toevoeging van een buurtregisseur die vertelde hoe een collega uit Zuidoost reageerde op de gang van zaken in West. Deze persoon, die gewend was te werken met in hoofdzaak Antilliaanse en Surinaamse bewoners, vond het zeer merkwaardig dat een normale aanhouding niet op de voor de hand liggende manier kon worden uitgevoerd. In Zuidoost is dat niet aan de orde, daar kan een enkele agent gewoon naar een groep stappen en zeggen 'Je bent aangehouden'. In Zuidoost wordt in deze situaties geen verzet geboden. Op grond van deze bevindingen nemen we aan dat het gaat om specifiek groepsgedrag van de Molenpleingroep.

Twee groepen in Amsterdam-West vergeleken

We hebben vastgesteld dat de groep zich verzet tegen de politie op een manier die ernstiger en effectiever is dan bij andere soortgelijke jeugdgroepen. Om zicht te krijgen op relevante aspecten in de sociale context waarin dit gedrag is kunnen ontstaan, maken we een vergelijking tussen de Molenpleingroep en een soortgelijke groep in een aangrenzend stadsdeel.

⁴ Dit aspect is ook gedocumenteerd in een onderzoek van Boutellier en Vinke (2002), dat ingaat op de vraag of in Amsterdam-West aangiftebereidheid is gedaald als gevolg van intimidatie.

Het Molenplein ligt in het stadsdeel Waterveld, een groene buitenwijk met vrij veel bomen en water. Jarenlang lag het aan de rand van de stad, totdat uitbreiding en nieuwbouw in westelijke richting wijken aan de stad toevoegde. Het plein is het eindpunt van een tramlijn. Aan het plein bevinden zich diverse winkels en een tweetal hoge flats, slechts enkele woonhuizen liggen direct aan het plein. In de nabijheid van het Molenplein bevinden zich veel woningen. In de straten ten noorden, die samen een buurt vormen, staan kleinere rijtjeshuizen. In andere richtingen zijn het vrijwel steeds blokken met meerdere woonlagen. Veel woningen ten zuiden van het plein zijn of worden gerenoveerd. Achter het Molenplein is een geasfalteerd trapveldje en twee tennisbanen die vrij toegankelijk zijn. Iets verder bevindt zich naast een school een kleine speelplaats met een kinderbadje. Op enkele tientallen meters daar vandaan ligt het buurthuis. Aan de zijkant van dit gebouw is de ingang van Bright Light, het deel van het buurthuis dat door de groep wordt bezocht. Bright Light werd jaren geleden voornamelijk bezocht door Nederlandse jongeren, maar inmiddels is het voornamelijk Marokkaanse Molenpleingroep die er komt als het buurthuis geopend is. De groep van het Molenplein bestaat uit ongeveer 25 jongeren. Het zijn allemaal jongens, meisjes behoren niet tot de groep. Op een Surinaamse en een Nederlandse jongen na hebben alle leden van de groep een Marokkaanse achtergrond. Hun ouders komen uit Marokko, maar zelf zijn ze, op een enkeling na, allemaal in Nederland geboren. De Molenpleingroep is in de loop der jaren wel wat van samenstelling veranderd. Als gevolg van natuurlijk verloop, verhuizingen en detenties zijn ouderen weggevallen en jongeren erbij gekomen, maar toch is de uitstroom beperkt. In vergelijking met andere groepen die in de hoofdstad op straat worden aangetroffen (Van Gemert 2005) zijn de jongens namelijk relatief oud. Een aantal van hen is de twintig al gepasseerd en in begin 2003 is de gemiddelde leeftijd ruim boven achttien jaar. Dat is opvallend, omdat voor zover bekend de meeste andere jeugdgroepen een lagere gemiddelde leeftijd hebben.

Al minstens vijf jaar is de Molenpleingroep duidelijk zichtbaar in de wijk aanwezig. De buurtregisseur heeft diverse malen in sfeerverbalen zijn zorg onder woorden gebracht en opgetekend waarvoor de groep verantwoordelijk is. In een lange lijst van delicten komen, behalve een flink aantal vernielingen, diefstallen en geweldplegingen, vooral ook bedreigingen naar voren. De jongens van deze groep intimideren en bedreigen vaak degenen die zij ervan verdenken naar de politie te stappen om aangifte te doen. 'Ik weet waar je woont' is een zinnetje dat de kwetsbaarheid van buurtbewoners en winkeliers blootlegt en het veiligheidsgevoel sterk beïnvloedt. Dit soort dreigementen blijkt een effectieve manier om consequenties van criminaliteit en overlast te reduceren, aangezien de politie zonder aangifte met lege handen komt te staan.

De jongens van de Molenpleingroep bevinden zich in een omgeving waarin ze van buitenstaanders uitsluitend sterke negatieve signalen opvangen. Zij voelen zich in de verdediging gedrukt. In reactie daarop creëren zij een eigen werkelijkheid, die weinig nuance kent en afwijkende standpunten binnen de groep doet verstommen. Hun kijk op de wereld is

zwart-wit en buitenstaanders (buurtgenoten, winkeliers, politie en Nederlanders in het algemeen) krijgen zodoende een zeer negatieve plaats toebedeeld. Verraad is voor de groepsleden een zonde en samenwerking met anderen wordt afgewezen. De politie is de absolute vijand.

De tweede groep die hier aan bod komt houdt zich op nabij het Van der Haakplein, eveneens in Amsterdam-West. Dit plein ligt in een wijk vlak tegen de ringweg A10, ingeklemd tussen een spoorweg en twee hoofdwegen, op kleinere afstand van het centrum dan Waterveld. Ook dit stadsdeel behoort tot de westelijke tuinsteden, maar het werd eerder gebouwd. De bevolkingsamenstelling in de wijk kent een nog hoger percentage allochtonen dan Waterveld. Vooral het grote aantal Marokkanen valt op. In de nabijheid van het plein zijn veel scholen te vinden en aan de ring liggen een aantal grote kantoorpanden. Dit heeft tot gevolg dat duizenden personen in hun dagelijkse routine de nabijgelegen metrostations gebruiken.

Op 23 april 1998 deden zich ongeregelheden voor bij het plein, die in de kranten uitvoerig zijn belicht. De aanleiding was een brandje in een prullenbak, waarbij de vermeende dader zich verzette tegen zijn aanhouding. De zaak escaleerde toen een agent de vader van de jongen met geweld op afstand hield. Een politiemacht werd op de been gebracht, nadat buurtbewoners de straat opgingen om verhaal te halen. Er vielen klappen en barricades werden opgeworpen. De vlam leek over te slaan naar andere delen van de stad toen dagen later op het Museumplein een betoging ontaardde in een rel en in Amsterdam-Oost een politiebureau werd belaagd nadat een Marokkaanse jongen onterecht zou zijn aangehouden. Ook van deze gebeurtenissen werd in de media in ruime mate verslag gedaan.

De ongeregelheden uit 1998 hebben er mede toe geleid dat de politie in de hoofdstad extra inspanningen is gaan leveren, onder meer door de oprichting van het Amazone team dat zich moest richten op de harde kern van de criminele Noord-Afrikaanse jongeren binnen de gehele politieregio Amsterdam-Amstelland. In het kader van dit artikel is het echter belangrijker te wijzen op ontwikkelingen rond het Van der Haakplein. Het gaat om lokale ontwikkelingen die níét plaats vonden in het aangrenzende stadsdeel Waterveld. Ten tijde van de ongeregelheden werd deze buurt, terecht of niet, als een *no go area* geportretteerd, maar daarna kwamen er nieuwe impulsen. Marokkaanse buurtvaders gingen surveilleren en wonnen daarmee de Hein Roethof-prijs en later de *European Crime Prevention Award*. Ook het project 'En nu iets positiefs', waarbij een aantal jongens naar Marokko gingen en ter plekke in een ziekenhuis reparaties verrichtten, had zijn wortels in deze buurt.

In deze periode was er een groep oudere jongens die veel overlast en criminaliteit veroorzaakte, maar na de ongeregelheden zijn verschillende instanties zich intensief met hen gaan bezighouden. De genoemde projecten gingen van start en het jongeren centrum Good Hope werd geopend. Al deze bedrijvigheid en aandacht heeft niet alleen de omgeving, maar ook de jongens beïnvloed. Een groot deel van hen heeft werk gekregen of is met een

opleiding begonnen. Ook de politie is zich intensief en van nabij met de jongens gaan bemoeien. De buurtregisseur die destijds de jongen aanhield bij het prullenbakbrandje kon geen goed meer doen. Een nieuwe buurtregisseur heeft met energie en geduld een intensief contact opgebouwd met veel buurtbewoners, zowel jongeren als ouders. Iedereen kent hem en zijn manier van werken krijgt veel bijval. Toch bevindt zich in de buurt nog steeds een groep Marokkaanse jongens die met regelmaat met de politie in aanraking komt. Het gaat om een groep van dertig jongens, op drie personen (een Turk, een Surinamer en een Nederlander) na allemaal van Marokkaanse afkomst. De gemiddelde leeftijd is 16 jaar. Er zijn geen meisjes die onderdeel zijn van de groep.

Groepsdynamische processen

Groepsdynamische processen verwijzen naar het krachtenspel binnen een groep of tussen een groep en (een of meerdere groepen uit) de sociale omgeving (Forsyth 1990). Op deze manier kunnen posities en collectieve morele opvattingen *binnen* de groep ontstaan en men spreekt dan van intra-groepsdynamische processen. Bij inter-groepsdynamische processen gaat het over de plaats van de groep ten opzichte van andere partijen *buiten* de groep. Processen van de laatste soort voltrekken zich tussen de groep en de sociale omgeving, meestal gebeurt dat in de openbare ruimte, zoals op straat of in het openbaar vervoer.

Groepsdynamische processen hebben een bepaald verloop en een bepaalde uitkomst, zonder dat de individuen, de groep of de sociale omgeving daar bewust op aan hoeven te sturen (vgl. Van Gemert 2002: 163). In het krachtenspel van deze processen ontwikkelen zich structurele en culturele kenmerken van de groep. Daarbij valt te denken aan de grootte, samenstelling en open- of geslotenheid van een groep (Thibaut & Kelly 1959), groepscohesie (Gross & Martin 1952) en solidariteit (Hechter 1987), de sociale identiteit van een groep (Tajfel & Turner 1986; Reicher, Spears & Postmes 1995; Doosje et al. 1998), en de collectieve morele opvattingen, gedragsverwachtingen en gedragsbeïnvloeding (Olson 1965; Turner & Killian 1987; Prentice-Dunn & Rogers 1989).

Om aan de hand van groepsdynamische processen te kunnen verklaren waarom de ene groep wel verzet pleegt tegen de politie en de andere niet, introduceren wij twee begrippen: gedragsrepertoire en gedragsregister. Het *gedragsrepertoire* noemen wij de verzameling van alle mogelijke gedragingen die een individu ter beschikking staan, inclusief geweldpleging en criminele samenwerking. Iedereen is in principe tot veel in staat, maar het gedragsrepertoire wordt gevormd door het handelen waar een persoon daadwerkelijk toe kan overgaan, gegeven een situatie. Het gedragsrepertoire bestaat dus uit de feitelijke handelingsopties van een persoon in een gegeven situatie. Het *gedragsregister* is daarvan een deelverzameling. Hier gaat het om die gedragsopties die een individu in een bepaalde sociale situatie voor ogen staan omdat die eerder, in een min of meer vergelijkbare situaties, succesvol bleken. ‘Succesvol’ wil zeggen dat de groep als collectief het gedrag als positief beoordeelt, ongeacht of het deviant, delinquent of strafbaar gedrag is. Ondanks dat een

individueel binnen zijn gedragsrepertoire meerdere gedragsopties heeft, trekt hij bewust of onbewust het gedragsregister open dat bij de sociale groep hoort waar hij zich op dat moment het meest mee identificeert en dat, op basis van zijn ervaring in de groepscontext, het beste bij de situatie lijkt te passen. Deze jongens brengen hangend op straat veel tijd met elkaar door. De ervaring dat bepaald gedrag als succesvol wordt gezien en dat de groep het goedkeurt, komt mettertijd tot stand in een combinatie van intra- en intergroepsdynamische processen.

Een persoon heeft zijn eigen gedragsrepertoire (opgebouwd uit meerdere gedragsregisters, horende bij meerdere sociale identiteiten), maar op het moment dat hij deel uitmaakt van een groep en zich daarmee in sterke mate identificeert, wordt zijn gedragsrepertoire ingeperkt tot die gedragsopties die binnen het repertoire van de groep vallen. Na succesvol handelen in groepsverband worden deze gedragsopties opgeslagen als deel van het gedragsregister van de groep (en andere handelingsopties worden wellicht aangepast of verwijderd uit het gedragsregister). In een toekomstige vergelijkbare situatie zal men uit dit gedragsregister putten voor richtlijnen wat betreft sociaal wenselijk gedrag, gezien vanuit het perspectief van de groep waar men zich op dat moment mee identificeert. De vraag die zich nu opwerpt is wanneer het uiteindelijke handelen overeenkomt met de gedragsopties die de delinquente groep voorschrijft?

De gedragsopties die een jongen *als groepslid* ter beschikking staan kunnen strijdig zijn met de keuzes die hij zou maken wanneer hij *als individu* in dezelfde situatie zou verkeren of met gedragsopties uit gedragsregisters van *andere* sociale groeperingen waarmee hij zich kan identificeren. In dat geval zijn meerdere sociale identiteiten van toepassing op één situatie. Je bent bijvoorbeeld een van de jongens uit de groep, maar je bent ook een buurjongen van de meneer met wie de groep in conflict is gekomen. Het kan zijn dat de morele tegenstrijdigheid van die situatie een spaak in het wiel steekt en het individu doet besluiten om wat de groep van hem vraagt te laten voor wat het is. De sociale identiteit van buurjongen en de conventionele gedragsopties die daarbij horen zijn in dat geval sterk genoeg om tegenwicht te bieden, waardoor hij de gedragsopties van de groep afwijst. Het omgekeerde kan ook. In dat geval blijft iemand binnen de marges van het gedragsregister van een delinquente groep, maar krijgt onherroepelijk problemen met zijn identiteit als betrokkene bij andere, meer conventionele groeperingen. Die laatste identiteit verliest hierdoor aan gewicht en de persoon raakt steeds meer aangewezen op de sociale identiteit en het gedragsregister van de delinquente groep. Betrokkenheid bij criminaliteit kan daardoor toenemen. Groeiend isolement (een beperking van sociale identiteiten) kan het gevolg zijn van herhaaldelijk overlastgevend en crimineel gedrag in de eigen sociale omgeving. Dat leidt ertoe dat morele tegenstrijdigheden afnemen en dat een eenzijdige delinquente sociale identiteit kan ontstaan. De potentiële criminogene invloed van de delinquente groep en de dwingendheid van de beperkte gedragsopties nemen in dit geval toe.

Verzet verklaard

Het specifieke gedrag van de Molenpleingroep is beschreven. Bij de beschrijving van de sociale context waarin deze groep zich heeft ontwikkeld, is gewezen op de verschillen tussen deze context en die van de groep van het Van der Haakplein.

De Marokkaanse jongens van beide pleinen zijn zonen van voormalige gastarbeiders die naar Nederland kwamen en enige jaren later hun gezinnen lieten overkomen. Deze kinderrijke Marokkaanse gezinnen moeten als regel rondkomen met een gering inkomen. De kinderen maar vooral ook de ouders hebben een laag opleidingsniveau. Beide groepen komen uit wijken van westelijke tuinsteden van Amsterdam. Daar treft men relatief veel van deze gezinnen en zij bewonen er in hoofdzaak goedkope huurwoningen. De omgeving van het Molenplein is later gebouwd en ligt meer aan de rand van de stad, het Van der Haakplein is dichterbij het centrum.

De jongens die behoren tot de groep van het Van der Haakplein hebben een andere geschiedenis waarin verandering en uitwisseling een plaats hebben. Behalve dat zij wonen in een omgeving waar zij dagelijks met veel meer verschillende personen in contact (kunnen) komen, heeft zich een belangrijke ontwikkeling in gang gezet. Voorgangers van de huidige groep hadden, net als de jongens van het Molenplein, een afwijzende houding jegens buitenstaanders. Inmiddels hebben de jongens echter relaties met jongerenwerkers, buurtvaders en met politiemensen. In dit opzicht verschillen zij van de jongens van het Molenplein. De ongeregelheden van 1998 vormen het startpunt van de ontwikkeling die mede tot dit verschil leidde. Zonder deze gebeurtenissen had ook de groep rond het Van der Haakplein zich in een isolement kunnen bevinden

Hoe is nu, met gebruikmaking van de gepresenteerde theoretische concepten, te verklaren dat de Molenpleingroep tot haar gedrag van verzet is gekomen?

De jongens van het Molenplein trekken vooral met elkaar op en vormen een naar binnen gekeerde groep, die in een isolement verkeert. Het verzet tegen de politie is een specifiek voorbeeld van de botsingen die hen steeds weer plaatsen tegenover niet-groepsleden, de buitenwereld. Het is mogelijk hierin twee inter-groepsdynamische processen te onderscheiden en een intra-groepsdynamisch proces.

In de eerste plaats is er het feit dat kan dit verzet kan plaats vinden omdat de tegenpartij er geen goed antwoord op heeft. Het is effectief. In de tweede plaats bereiken de groep -- behalve van de kant van de politie-- in de loop der tijd steeds minder afkeurende reacties op dit gedrag. Dit hangt samen met het feit dat de afstand met de buitenwereld verder toeneemt. Tegelijkertijd rijgen zich binnen de groep ervaringen van eenzelfde soort aan en in dat intra-groepsdynamische proces krijgen die ervaringen voor de leden specifieke betekenis. Gevolg is dat binnen het gedragsrepertoire van de groep een verenging optreedt: in bepaalde situaties van verzet tegen de politie blijken specifieke gedragsregisters te worden gebruikt en andere gedragsopties verdwijnen naar de achtergrond.

Slot

Door te kijken naar groepsdynamische processen proberen we het specifieke groepsgedrag van een jeugdgroep, hun verzet tegen de politie, te begrijpen. Wij zien dat gedrag echter niet als speciaal, in de zin dat anderen het niet ook kunnen gaan vertonen. Het gedrag hebben wij uiteengehaald door groepsdynamische processen onder de loep te nemen. Dat gebeurde op basis van etnografische data. Daarnaast hebben wij de begrippen 'gedragsrepertoire' en 'gedragsregister' geïntroduceerd die het mogelijk maken om te laten zien hoe middels groepsdynamische processen bepaald gedrag inslijt en betekenis krijgt binnen een groep. De Molenpleingroep heeft dat gedrag van verzet ontwikkeld, terwijl het ontbreekt bij de groep van het Van der Haakplein. De verklaring daarvoor blijkt te liggen in het isolement van de eerste groep. Anders dan de groep van het Van der Haakplein, zijn de contacten van de Molenpleingroep met bewoners, winkeliers, instellingen en andere conventionele sociale groepen in de loop der jaren steeds verder verslechterd of geheel verdwenen. Inmiddels zijn er niet of nauwelijks sociale contacten met buitenstaanders die commentaar geven en effectieve correcties kunnen uitoefenen op het groepsgedrag. Door deze groepsdynamische processen kon dit groepsgedrag uitgroeien tot het specifieke verzet.

Literatuur

- Baerveldt, C., M. Vermande & R. van Rossem (2000) Over vrienden die het ook doen; De kleine criminaliteit van scholieren en hun sociale netwerken. *Sociale Wetenschappen*, 43 (3): 1-7.
- Beke, B.M.W.A., A. van Wijk & H.B. Ferwerda (2000) *Jeugdcriminaliteit in groepsverband ontrafeld; Tussen rondhangen en bendevoorming*. Amsterdam: SWP.
- Adang, O. (2002) 'Collectief geweld tussen voetbal-'supporters'. Organisatie, groepsprocessen en sociale identiteit'. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44 (2): 172-181.
- Boutellier, J.C.J. & M.A. Vinke (2002) *Intimidatie en aangifte; Een verkennend onderzoek naar de angst om aangifte te doen in Politiedistrict 6 van Amsterdam-West*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Cloward, R.A. & L.B. Ohlin (1960) *Delinquency and opportunity. A theory of delinquent gangs*. New York: Free Press.
- Cohen, A.K. (1955) *Delinquent boys. The culture of the gang*. Glencoe: Free Press.
- Doosje, B., Branscombe, N.R., Spears, R. & A.S.R. Manstead (1998) Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75: 872-886.
- Driessen, F.M.H.M., B.G.M. Völker, H.M. Op den Kamp, A.M.C. Roest & R.J.M. Molenaar. (2002) *Zeg me wie je vrienden zijn; Allochtone jongeren en criminaliteit*. Apeldoorn: Politie en Wetenschap.

- Gemert, F. van (1999) *De groep op de hoek; Een onderzoek naar drie criminele jeugdgroepen in Amsterdam*. Amsterdam: Regioplan.
- Gemert, F. van (2002) Botsen met de buurt. Overlast en wisselwerking tussen jeugdgroepen en de buitenwereld. *Tijdschrift voor Criminologie*, 44 (2): 162-171.
- Gemert, F. van (2004) Gedeelde observatie is dubbele observatie. *Kwalon* 25 9(1), pp. 33-38.
- Gemert, F. van (2005) Youth groups and gangs in Amsterdam; A pretest of the Eurogang Expert Survey. In: Weerman, F. & S.H. Decker (2005). *European Street Gangs and Troublesome Youth Groups: Findings from the Eurogang Research Program*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Gemert, F. van & M. Fleisher (2002) *In de greep van de groep; Een onderzoek naar een Marokkaanse problematische jeugdgroep*. Amsterdam: Regioplan.
- Gross, N. & W.E. Martin (1952) On group cohesiveness. *American Journal of Sociology*, 52: 546-554.
- Hakkert, A., A. van Wijk, H. Ferwerda & T. Eijken (1998) *Groepsriminaliteit; Een terreinverkenning op basis van literatuuronderzoek en een analyse van bestaand onderzoeksmateriaal, aangevuld met enkele interviews met sleutelinformanten en jongeren die tot groepen behoren*. Den Haag: Ministerie van Justitie (DPJS).
- Hechter, M.(1987) *Principles of group solidarity*. London: University of California Press.
- Jankowski, M. Sánchez (1991) *Islands in the street; gangs and American urban society*, Berkeley, University of California Press.
- Miller, W.B. (1958) Lower class culture as a generating milieu of gang delinquency. *Journal of Social Issues* 14: 5-19.
- Olson jr., M. (1965) *The logic of collective action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Prentice-Dunn, S. & R.W. Rogers (1989) Deindividuation and self-regulation of behavior. In: P. Paulus (Ed.), *Psychology of Group Influence*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Reicher, S.D., Spears, R. & T. Postmes (1995) A social identity model of deindividuation phenomena. *European Review of Social Psychology*, 6: 161-198.
- Schuyt, C.J.M. (1993) Jeugdcriminaliteit in groepsverband. *Delikt en Delinquent* 23 (6): 499-510.
- Sutherland, E.H. & D.R. Cressey (1955) *Principles of criminology*. 5th edition. Chicago: Lippincott.
- Tajfel, H. & J.C. Turner (1986) The social identity theory of intergroup behavior. In: S. Thibaut, J.W. & H.H. Kelley (1959) *The Social Psychology of Groups*. New York: Wiley.
- Turner, R. H. & T.M. Killian (1987) *Collective behaviour*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Weerman, F. (2001) *Samenplegen; Over criminele samenwerking en groepsvorming*, Nijmegen: Ars Aequi.